

Sosíalmál, specialskúlin o. a.

Evnið er heldur turrligt, sammett við það kenslubundna tilfar flokkar eins og einstaklingar so ríviliga oysa av í hesum dögum, men tessvegna er tað ikki vist, at ein lítill viðmerking um evni ikki eins væl koma nú sum seinna. Sjálvandi er tað bert at fróast um, at specialskúlamálið til dømis ikki hevur verið nýtt eins nógv sum onnur líknandi mál, tá talan hevur verið um at krædda fæst møgulegar atkvøður, og tókk fá tit politikkarar fyri tað. Orsøkin fyri politikkaranna fyrivarni við at nýta hetta mál sum týðandi valagn kundt við hugandi veru tann, at hesir eisini hava skilt, hvussu erkvisið mál hetta kann gerast, um tað verður havt á lofti ov tíðum.

Avgerð er longu tikin um bygjan av nevnda skúla, hvørs virki og samfelagsliga árin vit enn einans kunnu hugsa okkum til.

Menn eru nú aftur vorðir samdir um, at miðsavnin ikki einans er av tí góða, júst tvørturimóti teirri almannahugsan, sum varð víðtikin sum fullgyldug eftir seinna heimsbardaga, hesi mannahugsan, sum man hava høvuðsábyrgdina fyri teirri synderliga vánaligu menniskjaligu støðu vestanveldini við øðrum idnaðarlondum finna seg fjotræd av í dag. Hugtakið mundi einamest fáa so góða og viðvarandi undirteki, eftir at menn gjordist varir við øktu framleiðsluna, sum stórri nýtslan av evnum foldarbarnanna saman við nýmótans framleiðslutólum evnaði at fáa burtur úr júst teimum somu ráevnum, sum heimurin áður, um enn á ein meiri samvitskufullan hátt, einans kundt virka til teir mest týðandi neýðsynjarlutar. Einamest orsakað hesa miðsavn- og samskipaðu idnaðarpolitikki kundt menn eftir ár við rættuligum stórlæti og erpni vísa á tey stóðugt vaksandi framleiðslutølini, sum einasta gongda leið fram ímóti einum mannsemiligum samfelag, har øll kundt koma at vænta sær at liva í verðsligari yvirfløð og eftirlæti, um eisini hetta seinasta varð teimum í kjotið borið. Eitt samfelag har tað teknologiska skuldi vinna sigur á miðal-manna stúran og iva um rættin og virði av samfelagsligum tiltekum og frískipanum, sum vanligu deyðiligir stjórnanði persónar higartil høvdu havt ábyrgdina av. Sigrar og ósigrar meira og minni litríku ella andsfyltu politikkaranna gjørdust alsamt færri sum árin runnu, alt meðan ábyrgdarloysi og ólevnaður breiddi seg um tey soleiðis »mest framkomnu londini«. Alt hetta lat framkomni heimur okkara mestum ótarnað fara um seg, meðan longu hylliga og júgurtunga »heilaga idnaðar-teknologiska kúgv« varð mettað við hømsdørum og heimleysum børnum, sum reikandi sòust um geilarnar eftir skúlatíð, sálarkryplum sum ikki longur funnu frægd og innihald í arbeiði teirra, sum nú einans kundt virðismetast eftir hagtøl-

unum á stovubrøstum virkisstjóranna, dálkaðum áum og lækum einum fyri og øðrum eftir, smáfuglanna stírdar flogi og fjaðursárleika, um hesir í ovurkæti skuldu hætta sær í nánd av teimum hótandi eiturungu skyggjunum, sum nú so illtungir nýja mannabústaðir idnaðarlandanna o. s. v.

Onkur kann so, og tað við einum vissum rætti, hugsast at spyrja, hvat slik dómadagskend tala hevur felags við komandi specialskúlabyggingina. Eina-mest hevði tað frøtt meg, um samanberingin varð burtur úr vón og viti, men so er tað tian-verri ikki, tí einamest hetta gamla »nýmótans« fyrirbrigdi, miðsavn og úrtøkujagstranin burtur úr ongum hevur høvuðs-ábyrgdina fyri hesum vána standi, idnaðarlondini um allan heim kenna seg fjotræd av. Hetta er einki minni enn glaturnar-stund landanna, um tey ikki í stundini leggja á annan bógv.

Men vit sum mestum eru farin undir nevndu specialskúlabygging halda væl til standa og nerta tí ikki hond frá síðu til forðan fyri hesum vitlesja til-takið, sum í høvuðsheitinum verður borið fram av hesum sama mannaoyðandi miðsavn-aðaranda, hvørs úrslit og arbeiðslag er við at umstøyta »framkomnu« idnaðarlondanna hampuliga demokratisku sam-felagsáskóðanir, víðgongdum facistum at byggja nevnda skúla, ein skúla, har næming-arin verða brennimerktir sum verandi evnaveikir, atferðar-truplir ella hvat vit nú einaferð velja at kalla hesi, sum ikki júst hava størsta hegni fyri bókligari neming, men sum fyri tann skuld kunnu gerast eins góðir samfelagsborgarar sum vit mið-alvisu. Vit eiga at gera okkum greitt, at slikur skúli kemur at gerast »kostur«, hvussu fegin vit enn vilja tað óvøðgta. For-eldur, sum sjálvandi elska børn síni mest av øllum, eins og krák-uni unnast best egna unga sín, senda ikki við sín besta vilja børn síni beinleiðis í slikan skúla, og skuldu tey sjálvandi ikki lata seg ávirka av jarðar-felag myndugleikum til slíka stóðutakan. Sostatt verða børn-inki at koma frá vanligu skúlum okkara kring landið, skrodd burtur frá kær og gomlu floks-felagum teirra á bygd og bý fyri síðan at belást undir ótryggum og fremmandum víðurskiftum millum ókendar skúlafelagar og fremmandar kennarar, sum helst munnu kenna munandi minni til serliga tørv teirra enn gomlu kennarar teirra á heimplássun-um. Stúgvad saman á staðið, hvørs umhvørvið tekur burtur allar hugmyndir teirra um, hvussu javnaldrar teirra um landið hótta sær, hesir javn-aldrar, hvørs atferðarburð tey lutvis eru send til Havnar at læra at eftirlita til fullnar, men undir fremmandum umstøðum millum børn, hvørs atferð, sam-felagið hevur viðtikið sum óhóskandi, og sum hesi sostatt heldur ikki eru ætlað at taka til eftirtektar, um tillagingin til tað

»vanliga« skal gerast sum frægast.

Tað er eyðsæð, at her rillar so tað munar. Men hyggja vit nærri at skræðuni, skuldi tað ikki verið torført at sæð, at júst slik tiltøk eru arvar eftir vestan-veldanna manninkandi mið-savnaðaranda, sum, so hvørt idnaðarframleiðslan nørðist, heldur valdu at læsa burtur stóðugt vaksandi talið á samfel-agslig taparum okkara, fyri soleiðis sum best ikki at órvøga erskvisnu sinnini medborgar-anna, sum enn møguleiga høvdu ein ferra av medviti fyri teimum mongu samfelagsliga illa fyri-komnu.

Framleiðsluøkingin nørðist alsamt, og tað so mun-andi í seinna helminginum av 50-unum, at áneyðir tókist at vera fyri serligum hagfrøðingum til at halda skil á øllum tølunum. Manninkandi avskrivningarlóg-ir vórðu settar í gildi, hvørs skaðiliga eftirburð menn stríðast við um allan knøttin í skrivandi stund. Skattur var nú bert eitt fyrirbrigdi, ikki nakað heilt av-gerandi og eftirfarandi longur, tí við snildi og handahógv bar nú til at rinda eitt skattgjalð. Eftir áralangt mótmæli frá sam-vitskufullum medborgarum tók tað almenna í nevndu londum seg so um reiggj og fekk til vega sokallaðar grannskoðarar til at halda eftirlit við óvandaligum um-ferð menna av avskrivningar- og skattalógum, men tianverri varði tað bert skamma stund, til hesir serfrøingar at kalla allir sum ein sòust hangandi yvir bókum idnaðaranna, sum teir fyri ríviliga samsýning hjálptu sum best at gera ósemandi nýtslu av stundum skilaleysum skatta- og avskrivningarfrýskip-anum. Men mótmælini komu tí umsiðir frá teimum mongu, sum vóru við skerðan lut, fátækra- og miðalstættin, sum visti á tær ósemiliga samfelagsskipanirnar, sum dag um dag dýpti gloymskuvandi millum fenaðar-liga ríku og fátæku landsborg-ararnar. Lønarkrøv vóru sett fram sum ongantið áður og umsiðir gingin á móti í ein vissan mun, men einans víð tí fyri eygð, at lata skattgjald-andi lønmóttøkufólkið bera meir-útreiðslurnar av samfelagsábot-um, hesi gramdu seg um snimma og síðla. Skriðan var longu komið so væl áleiðis, at idnaðurin og politisku umboðs-menn hansara heldur valdu at lána oyru til tey minnst mergi-aðu mótmælini, fyri ikki soleiðis at ríða burtur tað rókina, teir dúrðandi høvdu lurt á í brátt alt ov longa tíð. Politikkarar at-kvøddu nú fleiri og fleiri fyri teimum mest sparsomu heilsu-bótaliugu uppskotum, sum fram vóru lögð, alt sum tað gjordist tvørligari at vinna ta atkvøðu-negð, sum treytaði framhald av »politiska« starvi teirra. Heilsu-bótar- og sokallað trivnaðarmál-gjerdust vanligir útselutitir, illa umhugað og tilvilðiliga til-rættislegð, og úrslit og virði teirra eins tilvilðiligar og ívasom, sum frumfedrar teirra. Veruligu fortalarnir fyri nevndu málum

vóru nú teptir, áðrenn teir so mikið sum høvdu havt høvi til at ávirka mannagongdina soleiðis, sum upprunaliga var ætlað. Idnaðurin gekk enn tá so vitt í summum londum, at hann heldur valdi at rinda »sokallað-um vánaligum verkafólki« sam-sýning fyri ikki at koma til arbeiðis, fyri soleiðis at verja sum best hina enn samvitsku-fullu og heilsuríku arbeiðsfólki-ni. Men fjøldin hevði tó fingið eina tátu, sum dúvað varð upp í longri tíð, og hetta júst so leingi, at idnaðurin ótarnaður legði ein stóran lut av framleiðsluorkuni í nýmótansgerð av ellisheimum, veggustovum, fritíðarheimum, specialskúlum, tølum til hetta og hitt, og stóriheili varð veruliga lagdur undir tryst fyri at finna eithvørt annað hjáput-urskent, sum tað ábótarsvanga fólkið so skuldi vissast um tórvan av. Eingin hættaði sær at mótmæla, og skapaðist soleiðis hesin óvuriligi tørvurin á so-kallaðum serútbúðnum starvs-fólki, sum gera skuldi alt, vanligu hjartagóðar og hegnar mammur og ommur ikki longur vóru hildnar at evna til fullnar, alt frá rumpputvati og til at sannføra samvitskufullar konur um, at tað ikki hoyrir við til nú-tíðarinnar kvinnumynd at fjálga sum mest um heimini, men at tað er betri bæði fyri møður og børn, um tey siggja minnst møgulegt hvørt til annað, fyri soleiðis sum minnst at tarnast av feðga- og meðrabondum í til-ætlaðu tillaging teirra til hitt nýmótans idnaðarsamfelagið, við tess samskipaðu fyrirkum, sum í veruleikanum man vera einasta samfelagsgrein, ið av álvara vinnur úrtøku og væl-signing burt úr nógaldandi ábót-arskipanum, sum framvegis verður guldin av lóntøkufólkin-um burturav, monnum og kvinnum, sum við tørvandi yvir-liti yvir støðuna ella áneyðum fyri reiðum peningi lótu seg freista ella nýða upp í henda steytungu gandarigin, sum tær av skattaðum ikki hætta sær ella evna at bróta. Hetta er einki minni enn feudalisma av fúlata slag, men í nútímans líki, dyggi-liga vælsignað og stuðlað av gamla manninkandi og -drep-andi miðsavnaðarandanum, sum tianverri enn situr í háseti bæði í almennum og privatum fyri-tøkum eins væl sum í landsins umsiting.

Eisini er tað vorðið monnum greitt, at smærri skúlar hava trivnaðarlígar og námsligar fyri-munir fram um teir stórru. Klandur og stríð millum yvir-ovlækna á stórri sjúkrahúsum kundt bent á, at sama aðalregla eisini varð galdandi har. Men hóast talandi dómni halda vit fram í sama miðsavnaðaranda at byggja stórar skúlar, vanligar sum »special«, sjúkrahús, ellis-heim og annars alt tað, sum á fremmandum máli kallast »insti-tutionir«, stovnar, hvørs mest týðandi virki stundum tykist at vera at umsita seg sjálvar. Sam-stundis sum vit mugu fróast um viljan til ábøtur fyri tey treing-andi, kunnu vit ikki annað enn

narmaast um tann veruleika, at samlaðu byggi- og rakstrarút-reiðslurnar av stásiliga ellis-heiminum á Gílganesi fara væl upp um tað, tað hevði kostað at bygt hvørjum einstøkum av teimum innlögdu egin nýmótans hús við øllum hugsandi hent-leikum, samstundis sum givin varð teimum vanlig figgjarlig ellistrygging og egna sjúkra-systur, lønta eftir donskum lónarstigi. Men gongdin í hesum málinum var tann gamla. Fól-k ansaðu tórvunum og fóru av eint-ingum undir fyrireikingar til keyp og nýmótansgerð av eldri húsum, men bygdarráðslimir og ríkismyndugleikar komu uppi leikin og gjørdu teimum greitt, at hesir ikki stýðjaðu tiltøk av slikum slag, uttan so at fram varð farið eftir útlendskum fyri-skipanum. Fyriuttan at gera til einkis royndir einstaklinganna til ábøtur fingur ríkismyndug-leikar og leiðsveinar teirra heima á landi einaferð enn gjørt okkum greitt, at vit einki megna sjálvir. Minnisvarðin yvir hetta stórtingna útlenska stórsinnið var veruleiki, og sammett við hetta mundi rakstur og nýtsla verða av minni týðningi eins væl og samfelagsligu skeivleikarnir, ið altið standast av tiltekum til-tøkum, sum ikki eru í fráð við egna tørv og orku okkara. Eitt forfjónað bygðarfólk varð eina-ferð enn áminnt um, at tað í nú-tíðarinnar »virsamskipaða sup-ersamfelag« stendur til tað »al-menna« aleina um treingjandi skulu hjálpaft ella ikki. — Vit hava sanniliga hesa seinastu fjórðingsöldina lært á forka okkum burtur frá teimum óskrivaðu fyriskipanum, sum vóru galdandi millum broður á lunninum, sum ongantið gloymdu at býta honum part, sum av sjúku ella øðrum líkn-andi forløgum mátti setast eftir, tá farið varð til útróðrar. Líka lítið sum vit eru tað, mundu teir gomlu verða heilt lýtaleysir, og setti omanfyrenevnda óskrivaða skipan helst onkran eftir uppi-millum, men samhugur teirra við teim neýðstøddu mundi helst verða munandi betri enn okkara. Tískil varð tað mikið framstíg, at eisini vit umsiðir fingur skipan, sum vísadaði øllum borg-arum eitt minstamark av trygg-leika, um møguleikarnir fyri sjálvshjálp knappiga vóru burtur. Men um framhald av regluglugu hjálparveitingunum til einstaklingar eins og stovnar framvegis er treytað av, at vit halda okkum til útlendsku út-býtingarskipan, kunnu vit við einum vissum rætti loyva okk-um at ívast um virði av útlenska partinum av hesi hjálp. Ugglisi er tað kortini at vita, at stjórnandi menn okkara arbeiða við málinum, eini fagn-oykari og meiri samfelagsgagn-ligari útbýtingarskipan fyri eyg-að. Men broytingin í nevnda máli kann ongantið koma ov skjótt, so greifligir skeivleikarnir gerast dag um dag, tað veri seg innan heilsu- sum trygdar- og skúlamál, sum heilt ber av við nógaldandi tvíffigglugu skipan.

Framhald á síðu 11